

Mitikus emlékek Márton Áron életrajzához

A konferencia hallgatóságát már az első mondattal fel kell világosítanom afelől, hogy nem vagyok Márton Áron-kutató. Három érvet említhetek, amelyek arra készítettek, hogy mégis benevezek egy szerény előadással az Ő személyiségének szentelt, immár második alkalommal megrendezett konferenciára.

Az első, sajátos erdélyi néprajzkutatói státusomból adódik: nevezetesen abból, hogy magyar kutatói intézmény hiányában csaknem minden néprajzi kutatás egyszemélyes vállalkozás. Ebből pedig egy olyan kutatói éthosz, vagyis erkölcsi parancs adódik, hogy a kutató nem mehet el könnyen egy olyan témakör mellett sem, amit eleve nem szándékozott kutatni, amire mélyebben nem készült. Csíkszentdomokoson immár négy évtizede az emberi sorsfordulások – születés, házasság, halál és nemiség – szokásvilágát, összetett problematikáját kutatom, így óhatatlanul többször szóba jött a falu nagy szülöttének neve, miképpen szóba jött, nem lehetett megkerülni az egyház, a helyi papság mikor szubjektív, mikor objektív megítélését sem.

A második az előzőből kinőtt hipotézis: vajon az írott okmányok, feljegyzések, levéltári adatok, cikkek, beszédek, fópásztori levelek stb. tükrözik-e Márton Áron személyiségének, püspöki és emberi arcának minden vonását? Láttatják-e arányosan és árnyaltan emberi és egyházfői nagyságát? Továbbá, teljesebbé tehető-e az a fizikai, lelki portré, amely olykor, már-már óhatatlanul konvencionálissá válik vagy válhat? Vajon nem tompulnak-e el bizonyos emberi vonásai vagy nem válnak-e egyszínűekké? Nekem például úgy tűnik, nagy nyomatékot nyer heroikussága,

konoksága, rendíthetlensége, és kevésbé esik szó más általános emberi, jellembeli kvalitásairól.

Harmadiknak egy, a szokáskutatásaim során kirajzolódott impressziót említek. Márton Áron megítélése és emléke a helybéliek tudatában élesen elkülönül az egyházi szolgálatot teljesítő papokétól. Ennek egyik néprajzi magyarázata az, hogy Márton Áron, a falu nagy szülötte, máshol gyakorolta papi, majd főpásztori feladatkörét, ezért vált fokozatosan mitikus hőssé, míg a mindenkori helyi pap a gyakorlati, mindennapi hit és hitélet egyéni és közösségi irányítója gyanánt rögzült, alakult a csíkszentdomokosiai tudatában, emlékezetében. Míg Márton Áronnak előbb híre jött, és ez fontos tényező a személyiség megkonstruáltságában, addig az évtizedek alatt szolgálatot teljesítő papok közvetve/közvetlen módon szem előtt voltak. Emberi és papi egyéniségük, személyiségük többnyire ismétlődő szokásuk (pl. mindent kiprédikált, ami a faluban azelőtt való héten történt, és szidott), vagy egy adott élethelyzetben megnyilvánuló ítéletük (kereszteléskor nem áldoztatta meg azokat a keresztapákat, akik pálinkaszagot leheltek), reakciójuk, helyzetmegoldó készségük, kezdeményezésük (ne adjanak alamizsnát/tort a halottért, a húsvét előtti hetekben született csecsemőket kereszteljük egyszerre a húsvéti éjjeli mise keretében). Erre nagyon érdekes példa Bálint Lajos érsek megítélése. Noha egyházi főméltóságra emelkedett, mivel több éven át a falu esperese, főesperese volt, közelről látott, ismert egyházi személy maradt a helybéliek szemében.

Talán nem erőltetett, ha párhuzamot észlelek a Márton Áron-i papi, illetve püspöki karrier és az ótestamentumi Mózes pályája; a Mózes-kori vezérrel szembeni elvárások és korunk egyházfői kvalitásaival szembeni elvárások között. Mind a két kor vezéregyéniségével szemben elvárás volt a küldetéstudattal való születés, és ezt igazolandó bizonyos túlélési próbák kiállása. Gyermekkori életrajza, persze, senkinek nem volt, ami ezt igazolta volna. Ennélfogva az ótestamentumi Mózesnek meg kellett konstruálni a gyermekkorára vonatkozó életrajzot, amely megalapozta, legitimizálta későbbi küldetésére való alkalmasságát. Csak egyet említek: csodálatos körülmények között és módon kiállta a vízpróbáját. Megjegyzem, az ilyen típusú életrajz konstruálásának és a próbának számtalan folklorisztikus előképe van a Mózes korát, a bibliai állapotokat megelőző népek, pl. a babiloniak folklórijában, ami sokkal régebbi, mint a héber hagyomány. Úgy vélem, ebben az elvárási elvrendszerben Jézus születése olyan értelemben kivételt képez, hogy érkezését, születését nem a földiek döntötték el, ítélték meg bizonyos próbák elvégzése alapján, hanem az égiek egy különleges betlehemi csillag mitikus és misztikus megjelenítésével.

Természetesen Márton Áron születése, gyermekora nem volt kitéve ilyen elemeknek. Nem tették bitumozott („mózes”) kosárba és aztán az Olt vizébe, hogy vinné el, mert egyszer nagyon veszélyes lehet egy új államrend biztonságára nézve. És mégis,

utólag születtek olyan történetek, fogalmazódtak meg olyan események, élethelyzetek, amelyek alapján vélni látták a gyermek, az ifjú Márton Áronban azokat a személyiségvonásokat, melyek utólag igazolták, hogy ez a gyermek más volt, mint a többi, mint ők, hogy különleges küldetéssel jött a világra, és annak jegyében élte le emberi, papi, főpásztori, népvezéri küldetését. Utólag születtek, hívódtak elő tehát azok az életrajzi elemek, amelyek mítoszokká váltak, teljesebbé, mitikussá tették falus felük, a nagy erdélyi püspök legendás alakját. A szóbeli történelem, az oral history módszerével próbálok ezekből felidézni néhányat, és ezzel hozzájárulni a konferencia szellemi tartalmához, oldani Márton Áron püspök olykor talán túlkanonizált életrajzát.

Milyen volt a gyermekkora?

Az első otthon töltött 11 év máris motiválja a mózesi életrajzra való utalást. Már alig találtunk olyan domokosira, aki valóban kortársa lett volna, így a róla felidézett emlékek másodkézből származnak. Viszont szóvá kell tennem, hogy a tudományos igénygel írt életrajzok, monográfiák, tanulmánykötetek sem jellekednek mindig a szigorú adatellenőrzés erényével. Ellentmondásokkal is szembesültünk. A *Márton Áron* (P. Szőke 1990, 123) és *Rendületlenül* (Domokos 1989, 111) című könyvek például azt írják, hogy harmadik gyermekként született, viszont minden közeli rokona cáfolja ezt. Minden alkalmas és illetékes falus társa azt állítja, elsőnek született, így neki kellett volna átvennie édesapja, Márton Ágoston gazdaságát. De mert a papi pályát választotta, az utána született Ágostonnak kellett a hagyományosan első gyermeknek kijáró szerep- és jogkört átvennie. Ágostont amúgy sokan a püspökhöz hasonlították „csendes természeté miatt”. Nem annyira Danit, aki érdeklődésében, viselkedésében, modorában ellentéte volt Áronnak. (Bővebben lásd: Balázs 1995, 65; 2011, 129)

Írott életrajzaiban kevés gazdaság-környezeti, társadalmi adat utal arra, amibe Márton Áron beleszületett, és minden bizonyonnyal meghatározta későbbi viszonyulását ahhoz a néphez, amelyből vétetett. Életrajzírói előszeretettel úgy említik, hogy „egyszerű földműves család harmadik gyermeke”. (P. Szőke 1990, 123) Ezzel szemben falus felei így beszélnek a családról. „Jó család volt. Azt is mondhatjuk, Szentdomokos első családja. Jól gazdálkodtak..., sok állatot tartottak, szolgálk is voltak. Az öreg Ágoston bá a faluházán volt kisbíró” – emlékszik vissza Ferencz Dániel (született 1911-ben). „Jó módú család volt..., a birtokuk is nagy volt. Domokosi viszonylatban nem voltak egészen elől, de nem sok híja volt az elsőségnek.” (Szabó Árpád, 1911) A dicséretben tehát benne rejlik, hogy ebben a családban sokat kellett dolgozni, nem kímélték a fiúgyermeket, mihelyt annyira cseperedett. „Neki (ti. Áronnak) is dolgozni kellett – folytat-

ja Szabó Árpád –, az apja szigorú ember volt. Nem tettek különbséget véle, mindenféle munkát elvégzett, míg aztán el nem került otthonról.” „Édesapámmal gyermekkori pajtások voltak, együtt pásztorkodtak nyaranként, fent a tanyán. Együtt hordták Várbüкке patakából a tejet. Ha sok volt, még Balánbányára is vittek eladni.” (Mákszem János, 1930)

Ahogy nőtt, változott a gyermek családon belüli megítélése.

Az édesapja úgy akarta, hogy tanuljon. Vakációban azonban neki is kellett menni a juhokkal, de tanult is sokat. Az iskola felé húzott. (Ferencz Dániel, 1911)

Az egyenetlen munkamegosztás valamiféle zúgolódás kiváltásához is vezetett a testvérek körében. Elhangzott olyan mondat (talán Ágoston szájából), hogy „mindegyik elhúzódott a gazdálkodástól, de amikor odakerülünk, hogy osztozni kell, mindegyik eléáll a jussért”. Ebben a tipikusan paraszti egzisztenciális helyzetben látom felvillanni a rejtett, titkolt, valami másra való készülését a már serdülő Márton Áronnak. A pusmogva mondott zúgolódásra csak annyit mondott: „Én nem fogok előállni!” Szóval, mintha azt mondta volna: „Az én országom nem e világból való.” Az általános vélemény azonban mégis az, hogy a testvérek „meg tudták érteni, hogy a bátyjuknak jó feje van és tanulnia kell”. (Szabó Árpád)

Tovább bontva, összekötözgetve az emlékezés szálait, egy másik mitikus történetet idézek: „Azt mondják, hogy már gyermek korában fenyőfából oltárt készített az erdőn, és játékból misézett. Olyan 10–12 éves lehetett, amikor az egyháznak s a papi életnek adta magát” – emlékezik vissza Márton Gergely, a püspök unokája. Aztán azt is mondta, hogy „a fiáék kaptak egy széklet a tanyán (1991-ben), amelyiknek az aljára egy címer volt rajzolva ceruzával, és rea volt írva az ő neve. Na, ilyenekkel jácodott ő gyermekkorában.” Félreérthetetlen, hogy ebben a sajátos utánzások gyermekkori játékból a küldetés- és hivatástudat korai csirái mocorogtak. Ezek nem voltak előzménynélküliek a paraszti közgondolkodásban, amikor egy-egy jóeszű fiúgyermekre tettek távlati megjegyzést. Ahogy Arany János írja a *Családi kör* című versében: „E fiúból pap lesz, akárki meglássa.”

Visszatérő motívum a gyermek Áron kiváló szellemi képessége és könyvszeretete. A következő emlékezés nemcsak erre, hanem az olvasás társadalmi, kulturális környezetére is rávilágít:

Okos volt, nagyon szeretett olvasni. Még kisgyerek korában kitűnt társai közül szokatlan okosságával és komolyságával. Könyvtár akkori nem volt, így a nép körében forgó történelmi, vallásos könyveket olvasgatta. (Kovács Zsuzsanna, 1924)

Ferencz Anna és Szabó Árpád pedig arra emlékszik, hogy „Boga István plébános úr fedezte fel, ő beszélte rá a szüleit, hogy

engedjék felsőbb iskolába”, noha mások úgy tudják, „a szülők első pillanattól egyetértettek az iskoláztatással”. Ami a pályaválasztást illeti, Ferencz Anna így pontosít: „Ő inkább tanulni szeretett, nem akart feltétlenül pap lenni.” Az iskolához való viszonyulásában egy apró ellentmondásos epizódot is megemlítek: Ferencz Anna szerint „egyszer otthagyta az iskolát, de Boga István rábeszélte, hogy menjen vissza. Az apja tudta nélkül volt otthon, az anyja dugdosta előle.”

A gyermek Áronról a következő mozaikkockákat jegyeztem fel: „szelíd, szófogadó volt; pirosas barna arca volt, az anyjára hasonlított, természetében inkább az apjára. Nem volt játszadó természetű, visszatartotta magát, visszahúzódó gyermek volt. Gyermekként is kitűnt társai közül szokatlan komolyságával.” Szabó Árpádtól tudom, hogy „ő is szeretett játszani, mint minden más gyermek; legényecskeként a táncba is eljárt, de csak látni”, vagyis nézelődni, szemlélődni.

Milyen lehetett legénykora?

Gyermekkora szinte észrevétlenül hajlott át a serdülő, illetve legénykorba, mivel csak 11 éves koráig élt folytonosan odahaza. Vakációban dolgoznia kellett otthon. Ebből az időből is az maradt fenn inkább, hogy „multságokra nem nagyon járt, de nem nézte le a többi vele egykorú legényt”.

Haloványak az emlékek a női nem iránti vonzalma tekintetében. A közeli rokonság ilyesmire nem emlékszik. Mások viszont felidéznek, hogy „olyan 14–15 éves korában volt egy kedvence (sic!), akivel fent az erdőn, a tanyán beszélgetett estenként.¹ Aztán később már nem foglalkozott ilyesmivel.” (Kedves Zsuzsanna) Néhányan emlékeznek egy Erzsike nevezetű leányra is, akit bizonyára szeretett. Az édesanyja (ez az adat ellentmond a rokonság tagadásának, de sejteti az anya és fia közti titkot), amikor Áron Gyulafehérvárra indult, kétszáz méternyi szaladt utána, és azt kiáltotta, „Mit feleljek Erzsinek, ha kérdezi, hogy hol vagy?” Állítólag azt válaszolta vissza, hogy „karjaiból Jézus karjai közé rohantam, és imádkozzon, hogy hűséges legyek Jézushoz”. (P. Szőke 1990, 125) „Szép fiú volt, nem olyan, hogy ne kelljen senkinek”, emlékezik sejtetően, férfiúi észjárással Ferenc Dániel (1911). E téma körüli beszélgetésekből kiejlik, hogy Erzsike iránti vonzódása a választás nehéz, balladainak is nevezhető dilemmáját indíthatta el benne. Őrlődött a szerelem és papi hivatás, a testi vonzódás és a magasztos szellemi kihívás között, amiből végül a magasabb rendű ráció kerekedett felül. A hozzá közelebb állók emlékezetében megőrzött tipikusan romantikus szerelmi történet úgy végződött, hogy Erzsike (családnevét ma

1 Ez sajátos domokosi udvarlási hely, idő és alkalom volt a serdülő fiatalok számára. (Balázs 1994, 49)

is titokban tartják), mint valami szellemlény, örökre eltűnt a faluból. Hátat fordított mindennek, ami Áronra emlékeztetné őt. Azt is beszélnek, hogy féltette Áron papi pályáját, így kilépett a teológus életéből, kizárván még a véletlen találkozás (talán felkavaró) esélyét is.

A pályaválasztás történetei és a káplán „felfele marsolása”

Hogy pap lesz, annak az egész falu örvendett, mert „annak való volt. Oda nem mindenki jó”, reflektál szintén Ferenc Dániel, „de mégsem keltett nagy szenzációt. Arra azonban, hogy püspök lesz belőle, senki sem mert gondolni.” Csak utólag kerültek néhányan, „akik előre tudták, hogy az lesz. Ilyenyek, ugye, örökké kerülnek.”

A papi pálya választásának körülményei csaknem folklorizálódtak. Vannak, akik úgy emlékeznek, hogy csépléskor, kévehányás közben jelenti be édesapjának, az esti vonattal megy Gyulafehérvárra. Ez több változatban is élt a szentdomokosiak emlékezetében. Ez igen meglepő, noha a róla írt életrajzokban is ez olvasható, anélkül, hogy az adat szóbeliségét jelezné a szerző.² Szabó Árpád pedig meseformulával kezdte a történetet:

Egyszer kimentek, Ő, az apja és a két öccse a mezőre kaszálni. Kaszálgattak délig, s akkor leültek, megebédeltek s leheveredtek. Miután megpihentek, kellett volna fogni esment a kaszát, de Áron azt mondta: „Édesapám, én többet nem kaszálok... Én... Na, Isten magukkal, menyetek a teológiára.” Jött haza, a domokosi pap (ti. Boga István³) vette kezelésbe, s avval ment Gyulafehérvárra.

A mítosz-variánsokban vannak közös elemek: váratlan a döntés, különösen a szülők számára, ami arra enged következtetni, mintha régóta érlelt gondolat jutott volna el a kritikus pontra, s az éppen sajátos falusi munkavégzés közben érte el azt a belső csúcspontot, amikor ki kellett mondani. Márton Ilona (1916), a püspök sógornője tagadja a fentieket. Tagadása az otthoni élet, a papi pálya alapszintje és a fennebb lépés szakaszait különíti el:

Nem úgy voltak a dolgok, mint ahogy a könyvekben írják és mondják. Amikor ez történt (ti. az elhatározás bejelentése), már pap volt Ditróban, és éppen szabadságon volt. Akkor volt Szentdomokoson több

2 A *Márton Áron* című könyvben a serdülő Márton Áron a zsákokat kezelte, amikor az apjának szándékát bevallotta, aki abban a helyzetben terjedelmes kioktató beszédet, intelmet tartott a fiúnak, mint a halni készülő középkori királyok. (P. Szőke 1990)

3 Meglepő, hogy a Márton Áron-biográfusok soha nem említik Boga István pap nevét, holott az adatközlők úgy beszélnek róla, mint aki a legnagyobb szerepet játszotta a gyermek és serdülő tanításában, a papi pálya választásában; aki szemmel követte, hogy ne vesszen el.

időt utoljára. Hazajött segíteni a munkálkodásban. Csépeltek az udvaron, rakta fel a kévéket a gépre, amikor jött a postás, és hozta a levelet Mailáth Gusztáv püspök úrtól. Ő elolvasta, s annyit mondott az édesanyjának, „Édesanyám, gyorsan tegyen kenyeret s túrót a szelvébbe, mert én menyek fel Gyulafehérvárra!” Az esti vonatallal ment is. (...) Tehát Mailáth püspök maga mellé szólította a tehetséges fiatalat. Akkor kezdett marsolni felfelé, egyszerre vagy három rangot is kapott: tanár lett az egyetemen, aztán kanonok.

A következő visszaemlékezések hitelesen tükrözik azt a sajátos paraszti szemléletet, amivel és ahogyan követik közösségen belül az egyén sorsának változásait, jóra vagy rosszra fordulását, emberi felemelkedésének, kiváltképpen a különlegesek sorsának alakulását. Az nem véletlen, hogy az előbb említett váratlan bejelentés – „Menyek fel Gyulafehérvárra” – csaknem azonos a népmesei harmadik fiú bejelentésével: „Én most elmenyek világ-gá.” Ami csendes, nyugodt és természetes volt addig körülötte, attól fogva próbatételekkel, kudarcokkal, sikerekkel, gondokkal telítette válik. Sem a mesében, sem Márton Áron családjában nem jayveszékelnék a döntés nyomán: hamuba sült pogácsát tarisznyálnak, illetve „kenyeret s túrót tesznek a szelvébbe”, aztán menj Isten hírével. Én ebben látom a paraszti családmodell társadalmi mélységét, bölcsességét: a három fiúból egy a családon túlmutató feladatot kell vállaljon. Csakis így rekeszthető ki a társadalmi kontraszelekció. Ebben az összefüggésben idézem Szabó Árpád (1911) reflexióit az induló és befutó emberről:

Amikor elvégezte a teológiát, azt sem tudtuk, hogy hova került. Arra pláne nem gondoltunk, hogy püspök lesz belőle. Dicsérni dicsérték mindig, csak jó híreket kaptunk róla. A jóságot mindenhol értékelte benne a nép. Aztán 1939 februárjában felbolydult a falu: híre jött, hogy Márton Áront kinevezték Erdély püspökévé. Örömmel fogadtuk a hírt, hogy Szentdomokosról is kikerült egy ember, akiből püspök lett. Szájról-szájra járt a hír: „Hallottad-e, hogy püspök lett Márton Áronból, Ágoston fiából?” A Jóisten megsegítette, és a jóságáért kiemelte. Szentdomokos népe büszke volt. Még az unokái is megkapják a tiszteletet utána... Amikor jött bérálni, a falu szembe ment vele.

Megcsókoltuk a gyűrűjét, s ő áldását adta ránk. Az anyja s az apja a tornác végibe várták, megcsókolta őket, s mi örvendtünk, hogy ilyen két öregnek ilyen értékes gyermeke lett. A szülei akkor már hetöenen felül voltak. (Ferenc Anna)

Az emberek előre köszöntek a szülőknek, s még nagyobb tisztelettel, mint addig. A szülők valahogy még szerényebbek lettek. Az apja szomorúbb lett. A templomban is saját helyük volt, s azt mindig fenntartották nekik. (Szabó Árpád)

Az anyja, az nagyon büszke volt Áronra, mindig elmondta, hogy püspök fia van. Nagyon sokan jöttek anyósomhoz, még külföldiek is látogatták. Kezet csókoltak neki, és tiszteletes asszonynak szólították. (Márton Ida)

Két év is eltelt, hogy nem jött haza. S ha jött is, a plébánián aludt örökké, nem a szülői háznál vagy rokonoknál. Inkább a rokonai látogatták meg. Direkt ide nem jött soha, csak ha Hargita megyébe volt útja. (Márton Ida)

Sokszor a falu észre se vette, hogy hazajött, nem adott hírt róla. Az utcán beszélgették, ha megtudták. Ha olyan koros emberrel találkozott, aki ismerhette, megállt vele beszélgetni. Még a gyermekeket is magázta. Mi, gyermekekül vártuk, mert adott nekünk szent képeket s cukorkát. Köréje gyűltünk s beszélgettünk. A felnőtteknek adott pénzt egy-egy deci pálinkára, liter borra. Mindig pisolygott, mosolygós arca volt, jóindulatú ember volt. (Mákszem János)

Újabb mítoszok

A II. világháború után más tartalmú mítoszok övezték a püspököt, más szereplőkkel.

A sorozat elindítója az 1949-es esztendő volt. Ettől fogva hirtelen megszaporodik a róla szóló irodalom. Számtalan írás, könyv szól újrainduló bérmáló útjának körülményeiről, ami a püspök, az egyház és az új államhatalom konfliktusára, viszállyaira utal. Mi maradunk a szóbeli történeteknél.

Elsőnek Szabó Árpádot idézem, aki korban is, szellemiségében is a legközelebb álló Márton Áronhoz.

Amikor hazajárt volt bérmálni, én a testőrségben voltam. Az öcsémnek volt két ménje, azok vitték hintós kocsival, s mi tízen felsorakoztunk melléje lóháton. Én éppen a kocsi tengelyinél álltam, se hátrább, sem elébb, mert én a háborúban magyar huszár voltam. Így egész úton, míg kísértük Balázbányára, velem is elbeszélgetett. Akkor mondta, hogy ő is a Bárányhegyen pásztorkodott gyermekkorában. Mesélgetett a gyermekkoráról is. Amikor Bányán megtörtént a szertartás, visszafelé is így kísértük. Húszan őriztük reggelig a paplakot, mert egy gazember megfogadta volt, hogy kinyírja. Meg is próbálta, de nem sikerült közel férkőznie a paplakhoz. Karabély volt nála, mert népőr volt, véresszájú komonista. Reggel megint lóra ültünk, és elkísértük a püspök urat Szenttamásra, s akkor a szenttamásiak vették át és Rákosig kísérték. Ott pedig a rákosiak váltották fel őket. S így ment ez tovább. Hallottam, hogy Csíkszépvízen meg akarták ölni a barbárok, mert irigyelték, hogy ilyen szegény emberből püspök lehetett.

A testőrség községről községre való állítására vonatkozó adat hiteles (lásd Kovács 2013), ám filmben illő a legénykori, aztán test-

őrséget vállaló falusfelével való beszélgetés tartalma olyan körülmények között, amikor nyilvánvaló volt, hogy a püspököt le akarják tartóztatni. Ebben a kis folklorikus adatban benne rejlik az üldözöit megvető, szolgálatát, küldetését ilyen körülmények közt is higgadt méltósággal végző püspök emberi nagysága.

A szépvízi történet érdekes példája a mítoszteremtés mechanizmusának. Egy valós esemény aktuális érdek szerinti idomításával állunk szemben, ami szintén nem ritka a népi kultúrában és pszichében. Az incidens nem 1949-ben történt, hanem 1940-ben, nyomban azután, hogy Márton Áron átvette a püspökséget. Fel kellett függesztenie a szépvízi plébánost, mert vétett az egyházi fegyelem és a papi fogadalom ellen. A lakosság viszont ragaszkodott a plébánosához, és fellázadtak a püspöki döntés ellen. A konfliktus annyira elfajult, hogy a püspök az egyházközséget kénytelen volt egyhavi megrovásban/fenyítékben részesíteni.

A letartóztatása megrendítette az egész falut: az emberek tulajdonképpen akkor értették meg falusfelük krisztusi lényegét:

Megdöbbsent az egész falu, és megijedt, hogy mi lesz vele. Csak ki ne végezzék, mindenki ezt mondta. Egymás között beszéltek, hogy a nép miatt szenved, tüntetésnek vették a bérmlást. Annak lett a veszte, ahogyan a nép fogadta mindenhol. Amerre járt, az út szélén, kétfelől mind emberek álltak. Ezért kellett bézárni, mert a nép Őt szerette. Mindenki tisztában volt avval, hogy miért zárták bé minden ítélet nélkül. Itt Szentdomokoson ketten is le akarták löni: Kurkó Béla és Kedves Ignác. A szekuritáté bérelte fel őket. (Márton Ilona)

Itt jegyzem meg, hogy a felcsíki adatközlők vallomása Márton Áron bérmaújáról összecseng Jézus Jeruzsálembe való virágvasárnapi bevonulásával.

Letartóztatásának okait mintha ragoznák az adatközlők:

Azért, mert a vallást védte, mert nem hajtott fejet az akkori rendszernek, mert tanítsa a népet, mert nem engedí, hogy legyen kommunizmus, mert a nép rajongott érte, díszeket kötöttek érte a kapukra, mert félték, hogy a kommunizmust nem tudják megvalósítani, ha ilyen vezető van a nép között...

Szekeres Andrásnak, a kommunistának a felesége mondta, hogy „amit mi nyolc esztendeig építettünk (ti. a háború utáni években), azt ő egy félóra alatt esszerombolta a prédikációjával”. (Szabó Árpád)

Más bűnje nem volt, csak ez... S mégis köveket kötöttek a lábára, láncos súlyt. Rengeteget fázott. Olyan börtönben is volt, hogy alatta, a rostély alatt a víz folyt. A börtönben kapta el a prosztatát is, de sohasem panaszkodott. Ha kérdezték, örökké azt mondta, jól van. (Márton Ida)

A püspök meghurcolását mindenki tehetetlenül nézte.

A lakat fel volt téve a szájunkra, féltünk a szervezkedéstől, az aláírásgyűjtéstől. Még a testvérei is hallgattak. (Kedves Zsuzsanna)

Mindenki félt. Suttogva beszélgetett, kiáltani nem mert. A kommunistáktól félték, ők erősek voltak a háború utántól. (Szabó Árpád)

Amikor meghalt az édesapja, ő bé volt zárva, de az édesanyja temetésire már haza tudott jönni. Amikor elterjedt a hír, hogy Márton Áront kiengedték, sírtunk örömiünkben. (Ferenc Anna)

Amikor meghalt, 1980-ban, legalább 250-en voltak a temetésin a faluból. Mindenféle járművel mentek Fehérvárra. Az embereket megnyugtatták, hogy nem kell vonattal menni, a falu vezetősége autóbuszokat biztosít azoknak, akik részt akarnak venni a temetésen. S amikor indulni kellett volna, nem voltak sehol az autóbuszok. Azt mondták, hogy üzemanyaghiány van. De így is sokan vettek részt. Itthon is volt szentmise. A templom tele volt. (Kedves Zsuzsa)

Az utóélet mítoszai

Szabó Árpád egy festmény után készült színes szentképet vett elő.

Minden házban megoan ez a szentkép, a hátán egy imával, hogy avassák szentté. A templomban is van egy képe, sőt a templom külső falán is egy, kovácsoltvasból. A szemünk örökké megakad ezeken. Sokan vannak, akik imádkoznak a kép előtt.

Így, mikor esszekerülünk, elbeszélgetünk, hogy milyen csendes ember volt. Mindig pisolygott, mosolygós arca volt... Hogy nem volt fényűző. A kosztózása is egyszerű, parasztos volt. Szerette a sült pityókát, az aludtejet s a puliszkát. Az egyszerűséget kereste mindenben... A püspöki szobájában is csak egy vaságy, egy szekrény és egy asztal volt. Ha vékonyabban voltak, mindig segített a testvéreim: küldögetett nekik 200–300 lejt. (Ferenc Anna)

Olyanról azonban, hogy itt ezt Márton Áron csinálta volna, s a nép közt ez elfutott volna, erről nem tudok. Az erdélyi magyarságot a szívén hordozta, de nem tüntette ki magát, hogy ő püspök s csíkszentdomokosi. Nem építtetett, nem tett semmit a faluért. Az én érzésem szerint az egész világ elismerte az ő igazságos hittanítását. Egyenes volt, nem furfangolt sehova. Nem a pénz érdekelte. Becsületes volt, mindent tisztességesen szerzett. (Szabó Árpád).

Hitet öntött az emberekbe. Most azért imádkozunk, hogy szentté avassák. Ritka ember volt. (Mákszem Anna)

Nála nem számított, hogy román, magyar, zsidó vagy más. A mi vallásunk nem olyan, hogy a surlódásokat biztassa. Ő nem arra eskü-

dött fel, hogy csak a magyart szeresse. Soha nem prédikált arról, hogy ezt szeressétek, s azt ne. Ezért szerette őt ennyire a székely nép. (Mákszem János)

Az üldözött család

A püspök üldözése, zaklatása, bebörtönzése nem egyszemélyes büntetés. Márton Áron családja sem úszta meg a lelki és fizikai szorongatást. A népes családból a Daninak becézett Domokos szenvedett a legtöbbit, és a kínzásokba halt bele, mivel testvéröccse volt a püspöknek. A Márton Áronról felvázolt szóbeli kép csak úgy lehet teljesebb, ha Daniról is beszéltetek néhány adatközlőt.

Ő malom és deszkagyár tulajdonos volt. Erőst sokat dolgozott, de nagy szava volt az emberek között. Aztán ha ivott, Dani nem tudott lakatot tenni a szájára. Szidta a komonistákat, s védte Áront. Pedig nem volt templomba járó! Azzal kezdték ki, hogy kuláknak tették. Aztán népitéletet rendeztek. Mondták Szekeres Andrásék, hogy „Ítékezettek felette, mert kizsákmányolt!” A nép nem ítélkezett. Dani akkor azt kérdezte, hogy „Pontosan ti ágáltok ellenem, akik fizetés nélkül vittétek el a zsákliszteket?!” Ekkor a nép felmordult, abba kellett hagyják a népitélékezést. (Szabó Árpád)

Danit kulákká tették. Kényszerítették közmunkára s amire csak lehetett, súlyosbították a helyzetét. Sokszor elverték a szekusok. Nagyon szomorú ember lett belőle. (Mákszem János)

A püspök miatt fogták le az uramot, Danit. Hívoatták Csíkszentmártonba,⁴ s ott a sziguráncások esszeverték. Onnan hozták fel Szere-dába a törvényszékre, s ott három hónapig két ajtó között tartották. Amikor kivették onnan, mellig érő szakállá volt. Akkor faszemüveget tettek neki, hogy ne lásson, s úgy vitték le dubával Brassóba, egy nagy ezredes elé. Az azt mondta neki, hogy „Amit mi felépítettünk hat év alatt, a bátyád hat hét alatt tönkre tette.”⁵ És most te kell menjél faluról-falura, és monddad, hogy amit a bátyád mondott, az mind hazugság.” Dani erre azt felelte, hogy ő a bátyja tetteiért nem felelhet. S nem egyezett bele. Ezért hurcolták tovább.

Aztán hazaengedték – folytatja Márton Ilona, Dani özvegye –, de addigra má mindenünket elvették. Kellott menjünk máshova dolgozni, s olyan lehetetlenségeket kértek tőlünk, amiket nem tudtunk megcsinálni egy nap alatt. Egyszer ellenszegültem az adószedőnek, mert el akarta vinni az utolsó hólyag zsírunkat, s azért három hónapra bezártak. Tudták, persze, hogy tudták, hogy a püspök sógorasszonya vagyok,

4 A volt Csík megyében, Csíkszereda után itt hozták létre a „sziguránca” második intézményét már az ötvenes évek elején.

5 Mindez folklorizálódott ítélet Márton Áron politikai teljesítményére vonatkozóan.

s köpködtek. Kérdezték, hogy „Gyomlálod-e a búzaföldeket?, Csokolád-e a méltóságos urak kezét?” Ítélet nélkül három hónapig voltam bezárva olyan nők közé, akik loptak, gyilkoltak... Szabadulása után nem telt bele sok idő, s Dani meghalt az elszennvedett verésektől. Pedig semmi más bűne nem volt, csak az, hogy életibe dolgozott, s hogy a püspök testvére volt.

A felgyűjtött, számba vett mitikus történetek Márton Áron püspök gyermek- és ifjúkori, majd püspöki életrajzának mondhatnám antropológiai hézagaiból hivatottak pótolni valamit. Az emlékezet, a szájhagyomány őrizte meg ezeket. Noha több elemük folklorizálódott, mások pedig tanúvallomásnak is beillenek. Valóságalapjuk mindenestre tagadhatatlan, már csak azért is, mert hiányoznak belőlük a természetfölötti, misztikus elemek. Olyanok vallottak róla, akik korban közel álltak hozzá, tudásuk inkább hagyományozódó tudás, de nem távoli, esetleg másodkézből való, de olyanok is vallottak, akik közvetlenül látták életének több szakaszában emberi viselkedését. Olyanok, akik látták pásztorkodni, erdőn, réten kaszálni, cséplőgép mellett kévét hányni, zsákolni, látták leányt szeretni, szerelem és elhivatottság között vívódni, csendesesen örvendeni, szemlélődni, 100–200–300 lej zsebpénzt dugni a rokonok, unokák zsebébe, amikor találkoztak, látták, hogy „a püspöki palotában is sült pityókat, aludtjejet és puliszkát evett”. Szóbeli élettörténete mindenképpen elkülönül a Mózes és a babiloni királyok típusú megkonstruált történetektől. Ahogy említettem, nem volt kitéve más kultúrák, más korok kegyetlen próbáinak. De meg kellett élnie egy más rendszer ugyanolyan alantas, iszonyatos fizikai, lelki, morális, pszichikai szenvedést okozó eljárását. És túlélte, kiállta. A szóbeli vallomások, emlékezések a kiválasztottság, a küldetés másfajta tartalmú, más szellemiségű jelenségét hozzák felszínre: azt a könyvekben meg nem írt jelenség-együttest, ami a nagy személyiségek tudati és tudat alatti továbbélését biztosítja, és részévé tud válni közösségi emlékezetünknek.

Irodalom

- Balázs Lajos: *Menj ki én lelkem a testből*. Elmúlás és temetkezés Csíkszentdomokoson, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1995.
- Balázs Lajos: *Szeretet fogott el a gyermek iránt*. A születés szokásvilága Csíkszentdomokoson, Pallas-Akadémia, Csíkszereda, 1999.
- Balázs Lajos: Márton Áron a csíkszentdomokosiak emlékezetében, in *A csíkszeredai Márton Áron Főgimnázium millicentenáriumi Évkönyve az 1995–96. tanévről*, Csíkszereda, 1996, 16–22.
- Balázs Lajos: A kibékülés lelki ingája a parasztember haláltusájában, in Diósi Dávid (szerk.): *A halálbiztos Halál*. Tanulmányok az elmúlás és a halál kultúrájáról, Szent István Társulat, Verbum, Budapest–Kolozsvár, 2011, 123–129.

- Domokos Pál Péter: *Rendületlenül*, szerk. Hidvégi Máté, Eötvös Kiadó, Budapest, é. n.
- Frazer, J. George: *Folclorul în Vechiul Testament*, Ed. Scripta, București, 1995, 133–138.
- Kovács Gergely: Márton Áron letartóztatása és a L'osservatore romano, *Keresztény Szó*, 2013/2. 6–8.
- P. Szóke János: *Márton Áron*, Görög Katolikus Püspöki Hivatal, Nyíregyháza, 1990.